

Osmanlı Askeri İstihbaratı: Mohaç Meydan Savaşı Örneği

Ottoman Military Intelligence: The Example of the Battle of Mohach Square

Özet

Balkanlar ve Orta Avrupa'nın kaderini derinden etkileyen ve Macaristan'ın Osmanlı'ya ilhakı ile sonuçlanan Mohaç Savaşı, pek çok açıdan olduğu gibi Osmanlı askeri istihbaratı açısından da önemli detaylara sahiptir. Osmanlı askeri istihbarat ağının besleyen bilgi kanallarının hemen hepsi ile ilgili detaylar barındırması ve örnek bir olaydan, genel bir çerçeve oluşturulmasına olanak verecek akademik veriyi sunması dolayısıyla söz konusu savaş tema olarak seçilmiştir. Öncelikle Osmanlı askeri istihbaratının tarihçesine dair kısa bir girişin ardından Osmanlı askeri istihbarat ağının besleyen bilgi kanalları örnek olaylarla birlikte tanıtılmış, ardından Osmanlı-Macar münasebetlerinin tarihçesi askeri istihbarat noktasından ele alınmış, son olarak Mohaç savaşı örneğinden, söz konusu kanallarla edinilen bilginin sahada uygulanışına dair genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılmıştır. Çalışma temel olarak Osmanlı arşivinden edinilen resmi evrak ve Osmanlı kroniklerine dayanmaktadır. Bu kaynaklardan istifade ederek yayınlanmış bilimsel eserlerden de istifade edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Mohaç, Askeri İstihbarat, Osmanlı, Casus

Abstract

The Battle of Mohaç, which deeply affected the fate of the Balkans and Central Europe and resulted in the annexation of Hungary to the Ottoman Empire, has important details from the point of view of Ottoman military intelligence, as in many respects. The war in question was chosen as the theme because it contains details about almost all of the information channels that feed the Ottoman military intelligence network and provides academic data that will allow creating a general framework from an exemplary event. Firstly, after a brief introduction to the history of Ottoman military intelligence, the information channels that feed the Ottoman military intelligence network were introduced along with sample events, then the history of Ottoman-Hungarian relations was discussed at the military intelligence point, and finally, from the example of the battle of Mohaj, a general framework was tried to be created for the field application of the information obtained through these channels. The study is mainly based on official documents and Ottoman chronicles obtained from the Ottoman archive. By using these sources, published scientific works have also been used.

Keywords: Mohac, Military Intelligence, Ottoman, Spy

GİRİŞ

Dünya tarihine damga vurmuş isimlerden olan Napolyon; “*inanın bana, savaşların sonuçları incelendiğinde topçunun, süvarinin, piyadenin kahramanlıkları, casusların şu gözle görünmez lanetli ordusu yanında hiç kalır*” demişti. Gerçekten de eğer savaş kaçınılmazsa süreci yönetenlerin başvurduğu ilk adres hep, istihbarat kanalları, özellikle de casuslar olagelmıştır. Peki, Orta çağ devlet geleneğinin mükemmelleşmiş bir örneği olan Osmanlıda durum nasıldı? Kazandığı parlak zaferlerle gücünün zirvesini gördüğü devir olan on altıncı asırda, askeri başarılarına kaynaklık eden savaş stratejileri nelerdi? Savaşlar gerçekten görünürdeki büyük ordularla, topla tüfekte, cesur ve yetenekli komutanlarla mı kazanılıyordu yoksa tüm bunlara ek, görünmeyen başka ellere de ihtiyaç duyuluyor muydu? Cephe gerisinden cepheye yansıyan *muhabere*, muharebenin seyrine ne denli etki ediyordu? Sorulardan hareketle, çalışmanın amacının, Osmanlı askeri istihbarat ağının besleyen bilgi kanallarının neler olduğuna, bu kanallar vasıtasıyla elde edilen istihbarî bilginin nasıl işlendiğine ve sahadaki işlevine dair bir değerlendirme yapılacağı sonucuna varılabilir. Öte yandan Balkanların kaderini değiştiren savaşın pratiklerinden hareketle, Osmanlı askeri istihbaratına dair genel bir çerçeve oluşturulmaya çalışılacaktır.

OSMANLI İSTİHBARATININ TARİHÇESİ VE BİLGİ KANALLARININ TANITIMI

İstihbarat bir devlet geleneği olarak her asırda varlığını sürdürmüş, zamanın koşullarına göre gelişim göstermiş kavramlardan biridir. İnceleme konusu olan Osmanlı Devleti'nde de söz konusu kavramın izlerinin kuruluş dönemine kadar indiği, hatta söz konusu sürece etki ettiği tarihi kayıtlarla sabittir. Dolayısıyla asker kökenli bir devlet olan Osmanlıların, istihbarat faaliyetlerine ilk olarak askeri sahada rastlanılmaktadır.

Askeri istihbaratın temelinde, savaş çıkması muhtemel yahut fiilen harp halinde bulunan devletlerin harp stratejisini çöktürmek yatar. Dönemin savaş koşulları düşünüldüğünde, planlanan askeri harekâtın, başarıyla sonuçlanmasına etki eden istihbarî bilgiler çok yönlü ve oldukça belirleyicidir. Söz gelimi; düşman ordusunun konumu, ordunun güzergâhı üzerindeki su kaynakları, menziller veya kalelere yakınlığı, istikameti, saldırı veya savunma üzerine belirlediği savaş stratejisi, askeri birliklerin piyade-süvari oluşu, mühimmatının nitelik ve niceliği, ağır silahlarla

M. Gökçen Daş Darıcı ¹

How to Cite This Article

Daş Darıcı, M. G. (2023). “Osmanlı Askeri İstihbaratı: Mohaç Meydan Savaşı Örneği”, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9(66):3180-3189. DOI: <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.70815>

Arrival: 25 May 2023

Published: 31 July 2023

International Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

This journal is an open access, peer-reviewed international journal.

¹ Dr., Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilimdalı, Sivas, Türkiye

donatılmış olup olmaması, levazımat ve erzak bilgisi, komutanların motivasyonu, askerlerin yorgunluk-gönülsüzlük durumu, karşı tarafa destek olacak kuvvetlerin milliyeti gibi pek çok konu askeri istihbaratın öznesi durumundadır.

Muhtemel bir harp ilanında, bütün bir ordunun sevkıyat, mühimmat, erzak, konaklama gibi ağır yük ve giderleri göz önünde bulundurulursa, rakip tarafa ait yukarıda bilgileri ve çok daha fazlasını edinmenin ne denli hayati önem taşıdığı kendiliğinden ortaya çıkan bir sonuçtur. Dolayısıyla seferler öncesi ve esnasında yürütülen askeri istihbarat çalışmaları kuruluştan itibaren, Osmanlı merkez idarecilerinin en çok önem verdikleri hususlardan biri olagelmıştır. Harp ilanından önceki süreç, harbin kendisinden daha karmaşık olduğu için Osmanlı idarecileri, savaş koşullarının henüz oluşmadığı zamanlarda bile, sınır ötesinin denetimini yapmak konusunda kararlı durmuş gözüküyorlar. Nitekim bunun için oluşturmuş oldukları karavul'lar (karakol) sınır ötesinde bir ihlalin olup olmadığını merkeze bildiren emniyet şeridi konumundadır. Bazen casusların da aynı vazifeyle sahaya sürüldüğü görülse de onların iş tanımı çok daha yoğun ve karmaşıktı. Dünyanın en eski mesleklerinden biri olan casusluk, devletin kuruluşundan itibaren kendi mensubunu yaratmıştı. Nitekim kaynaklar, daha Osman Bey devrinden itibaren casusluk kanalının sıklıkla kullanıldığına şahitlik etmektedir (*Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, II: 466-469; *Neşri Tarihi*, I: 94-96; *Osmanoğulları'nın Tarihi*: 68-69). Tebdiller ise Osmanlı resmi evrakının diliyle *sureten farklı asılda farklı* amaçlar için vazifelendirilmiş istihbarat elemanlarıydı. Casus ve tebdiller askeri istihbaratta çok daha derin ve çok yönlü çalışmalar sürdüren istihbarat elemanı konumundaydılar. Tebdiller ordunun içine sızan sıradan bir asker görünümünde de olabilirdi, barış veya ateşkes müzakerelerini görüşmek üzere gönderilmiş elçilik heyetinde bir görevli de. Dolayısıyla onların askeri istihbarattaki vazifeleri çok daha tehlikeli ve o nispette de önemliydi. Bir diğer istihbarat kanalı *diller* olup özellikle askeri istihbaratta devletin en sık başvurduğu ve en çok fayda sağladığı bilgi edinme kaynaklarından biri olmuştur. İlk bakışta sefer öncesi çıkılan keşif akınlarında düşman kuvvetleri arasından elde edilmiş esirler gibi gözükseler de onları sıradan esirlerden ayıran önemli farklar olduğundan *diller* uzun yıllar istifade edilen bir istihbarat kanalı olagelmıştır. (*Naima Tarihi*, I: 109-110; *Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadri) Efendi Tarihi*, I: 156; *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, III. 506-507; *Fezleke*: 307).

Kılavuzlar genellikle savaş ilanı edilecek bölgeyi iyi bilen komutanlar veya rakip taraftan dil olarak tutulmuş, gönüllü veya zorunlu olarak, bölge hakkında idareye mühim bilgiler veren üst düzey askerlerdi. Martolos ve voynuklar, Balkanlar'daki ilk fetih döneminden itibaren Osmanlı merkez idaresinin ihtiyaç duyduğu yarı askeri reaya statüsünde olmakla beraber, (İnalçık, 1996: 244) fethedilen bu yeni coğrafyada siyasi idarenin ihtiyaç duyduğu istihbarî bilgiyi elde etmek için istifade edilen bir sınıf olmuşlardı. Neredeyse tüm Türk- İslam devletlerinde ve hemen her devirde haberleşmenin temini için kullanılan ulakların ise Osmanlı istihbaratında belirli bir etkinliği vardı. Hükümdarın buyruklarını tebliğ etmek, merkezden taşraya ulaştırılması gereken resmi evrakı bir an evvel muhatabına iletmek, bazı gizli haberleşmelere aracılık etmek gibi istihbarata dair yan hizmetlerinin yanı sıra, doğrudan istihbarî bilgi toplama hizmetinde buldukları da tespit edilmiştir (*BOA, A.DVN. MHM.d.,12, s.333, hüküm: 478, 17 Zilhicce 978/ 12 Mayıs 1571*).

Casuslar

Casuslar gerek harp zamanlarında gerek diğer zamanlarda çok yönlü faaliyet göstermiş; iç ve dış siyasetin oluşum ve gelişimine doğrudan veya dolaylı olarak etki etmiş ve merkezi idarenin doğrudan görevlendirmesiyle faaliyet göstermiş istihbarat elemanlarıdır (Daş Darıcı, 2012: 42). Sınır idarecilerinden veya diğer yerel temsilcilerden, istihbarat çalışmalarında ağırlıklı olarak casuslardan istifade etmelerinin istenilmiş olması onların istihbarattaki yerini açıkça göstermektedir (Yüksel, 2013: 136). Casusların askeri istihbaratta; sefer yönünü ve zamanını belirlemede idareye ihtiyaç duyduğu sağlıklı bilgi akışını sağlama, düşman tarafının kesin niyet ve hazırlıklarını öğrenme, sefer hazırlıklarının gizliliğini korumaya yardımcı olma, yalan haber yayarak hasım tarafı yanıltma, rakibin ordusunu yanlış yönlendirme gibi merkezi idareye sayısız yararlılıkları söz konusudur. Casusların idareye, askeri açıdan belki de en büyük faydası ise, ordunun boş yere yıpranmasını önlemek ve can kaybını en aza indirmektir. Nitekim on altıncı yüzyıl boyunca devam eden Osmanlı- Macaristan savaşları boyunca bölgede vazifeli olan Beyler ve İstanbul arasındaki yazışmalarda bu konuya sıkça rastlanmaktadır. Örneğin, Kapıkulu süvarilerini oluşturan altı bölükten biri olan Sağ Garip Yiğitleri Bölüğü Ağasından, Asitane'ye iletilen bir mektupla, düşmanın *Krupa* veya *Kostaniçe* kalelerine saldırma niyetiyle Lublan Kalesi'nde üslendiği bildirilmişti. Bunun üzerine *Sağ Garip Yiğitleri Bölüğü Ağasına* emrindeki askerlerle, yapılması muhtemel bir yardım çağrısına icabet etmek üzere hazır beklemesi, askerin boş yere yıpranmasını önlemek için düşman içine casuslar göndererek düşmanın kesin niyetini öğrenmesi istenmişti. Eğer düşmanın saldıracağı kesinse, kendisinin düşmandan önce davranarak *Klis*, *Zaçesne*, *Pojega* ve *Avlonya* beylerini yardıma çağırması ayrıca Bosna'daki Ocak erleri ile oğullarından ve eli silah tutan yiğitlerden de asker toplaması emredilmişti. (*BOA, A.DVN. MHM.d.,5, s.43, hüküm:100, 18 Muharrem 973 /15 Ağustos 1565*).

Aynı tarihlerde meydana gelen Erdel olaylarında (Daş Darıcı, 2019) da casusların yukarıda zikredilen yararlılıkları görülmüştü. Budin Beylerbeyi ve idare merkezi arasında birazdan bahsedilecek olan haberleşmeye bakılırsa, casusların bilgi ve haber taşıma işinden fazlasını icra ettikleri görülür.

Budin beylerbeyi, arz ettiği saygılı bir mektupla, Avusturya askerinin Erdel'den çekildiğini, kış mevsimi geldiği için Rumeli ve Budin askerlerine dönüş için izni verdiğini, ancak ihtiyaten Avusturya tarafına gönderdiği casus gelene kadar beklemede kalacağını İstanbul'a ilettiği. Fakat Sultan'ın casusları, Budin beylerbeyine hizmet edenlerden daha hızlı olmaları ki kendisine; *Avusturya'nın Erdel'den çekilmesinin bir hile olduğunun casuslar tarafından merkeze haber verildiği* bildirilmişti. Dahası *Osmanlı ordusu Erdel'den çekildikten hemen sonra, Avusturya ordusunun tekrar dönerek Bana Kalesi'ni kuşattığı, hatta Avusturya kralının Kara Boğdan'a saldırma niyetiyle savaş hazırlığı yaptığı* da Sultan'ın casusları aracılığıyla edindiği malumat arasındaydı. Bu yüzden Budin beylerbeyinden, savaşa hazır olması ve düşman tarafından ahitnameye uyulmadığı takdirde Erdel kralına yardım etmesi ve fırsat elverdiğince düşman topraklarına akınlar düzenlemesi istenmişti. Ayrıca Erdel tarafına tekrar casuslar göndererek durumun araştırılması Bana kalesinin kuşatıldığı kesinse ve Erdel kralı kendisinden yardım isterse, mevsimin kış olmasına bakılmaksızın derhal yardımına gitmesi ve düşman topraklarına akınlar düzenlemesi emredilmişti. Ancak düşman ahitnameye uygun davranıyorsa herhangi bir harekete kalkışılmaması konusunda tembihlerde bulunulmuştu. Diğer taraftan, Avusturya askeri dağıldıktan sonra, düşman tarafına gönderilen casus dönene kadar Tımeşvar askerinin de beklemede kalmasına karar verilmişti. Casus olumlu haberlerle dönerse Tımeşvar askerine de izin verileceği Tımeşvar Beylerbeyi'ne bildirilmişti. Yine de kendisinden düşmana karşı uyanık olması ve casusları marifetiyle bölgenin izlenmesine devam edilmesi istenmişti. (*BOA, A.DVN. MHM.d..5, s.203, hüküm:502, 20 Rebiyülahir 973 /14 Kasım 1565*). Beklenildiği üzere, casusların getirdiği haberler pek iç açıcı olmadığı için ilkbaharda Avusturya üzerine sefer düzenlenmesine karar verilmiş, Rumeli ve Anadolu beylerbeyleri ile diğer beylere tam teçhizatlı ve eksiksiz olarak sefere hazırlanmaları hususunda emirler gönderilmişti.. (*BOA, A.DVN. MHM.d..5, s.197, hüküm:491, 19 Rebiyülahir 973 /13 Kasım 1565*). Görüldüğü üzere casuslar yalnızca istihbarat taşıyan görevliler değil, sefer yönünü tayin eden amiller arasındadır.

Casusların askeri sahada sayısız yararlılıklarına bir örnek de Casus Kasım'ın 1520'de Bitlis yöresinde çıkan karışıklığı gözlemek için gönderildiğinde idare merkezine ulaştırdığı istihbarat raporudur (*TS.MA.e, 750 – 12, 9 Şevval 926/ 22 Eylül 1520*). Rapor yalnızca casusun bölgede çıkan karışıklığı müşahade etmesiyle sınırlı değil, İran Şahı ve İran'ın iç olaylarıyla alakalı mühim bilgileri de içermesinden dolayı oldukça dikkate değerdir. Öncelikle Bitlis civarında Şiraz oğulları aşiretinin Şah'a isyan ettiği, Bitlis ve Eğil'den bazı kaleleri zapt ettikleri ve çok kan döktüklerine dair detaylar raporda yer almaktadır. Bundan başka, Semerkant taraflarında meydana gelen savaşta, *Şeyh Necm-i Sani'nin Merdimoğlan Han'ı mağlup ettiği, Luristan'da Şah İsmail ile Rüstem Bey arasında meydana gelen savaşta ise Şah İsmail'in ciddi şekilde yaralandığı casusun verdiği bilgiler arasındadır. Daha önemlisi Şah'ın zevcesi Taçlı Hanım'ın Murad Bey ile birleşerek Şah'ı zehirlemeye karar verdiklerine dair istihbaratı edinmesi, casusun maharetine ve on altıncı asırda Osmanlı merkez idaresinin istihbarat kanallarının gelişimine dair önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir.*

Tebdiller

Tebdil; “Osmanlı İmparatorluğu'nda ülke içerisinde hüviyetlerini gizleyip, giyim-kuşamlarını değiştirerek çıktıkları inceleme ve araştırma seyahatlerindeki gözlem ve tahkikatlarını bir rapor halinde merkeze sunan istihbarat elemanı” olarak tanımlanmıştır (Yüksel, 2013: 144). Ayrıca tebdil gezmek (tebdil-i kıyafet) tabiri; hükümdarların kimliklerini gizlemek için kılık değiştirip halkın durumunu bizzat görmek veya kendileri hakkında düşüncelerini öğrenmek için onların arasında dolaşması olarak açıklanmaktadır (İpşirli, 2010: 213). Her iki durumda da hükümdarın bizzat kendisi yahut vazifelendirdiği kişi veya kişilerce söz konusu kanal, istihbarat edinmek için kullanılmagelmıştır.

Tebdillerden veya tebdil surette gezerek istihbarat edinmekten ilk devirlerden itibaren yararlanıldığı bilinmektedir. Tebdillerin casuslardan farkı, ortama ayak uydurmalarıydı. Bu bağlamda görev bölgesinin diline ve aksanına, kıyafetine, bölge coğrafyasına ve kültürüne hâkim olması gerekiyordu. Yani bir tebdil ortamdaki ayırt edilemezken, bir casus yabancı gibi görünebilirdi. Tabii ki bu durum, işlerinde, casuslara kıyasla bir üstünlük kriteri olarak algılanmamalıdır. Belki sadece çalışma prensibi açısından bir farklılık olarak değerlendirilebilir.

Tebdillerin de tıpkı casuslar gibi idareye son derece büyük yararlılıkları görülmüştür. Fakat buradaki temel handikap da tebdilliliğin doğası gereği, düşman tebdillerini tespit etmenin zor olmasıdır. Bu da merkezi idareyi zorlayıcı güçlüklerden olmuştu. Mesela İstolni-Belgrad siphahisi gibi görünen *Macar Perviz*, aslında bir tebdildi ve kale içinde olup biten her şeyi günü gününe Macarlara bildirdiğinden, İstolni'nin fethi iki sene gecikmişti (*BOA, A. DVNSMHM d..48, s.59, hüküm: 170, 5 Şaban 990/ 25 Ağustos 1582*). Buna rağmen merkezi idarenin tebdillerin izini sürme ve yakalamadaki başarısı da belgelerle sabittir. Söz gelimi Hersek taraflarında Müslüman kılığında gezip Venedik hesabına casusluk yaptığı tespit edilen kişiler tutuklanarak İstanbul'a gönderilmiş, suçları sabit görüldüğünden ortadan kaldırılmışlardı. Bu olayın akabinde merkezden Hersek Beyi'ne gönderilen emirle, bundan sonra da etraftan haber toplayıp Venedik'e ilettiklerinden şüphe edilen şahısların yakalanarak hapsedilmeleri ve durumun kendilerine arz edilmesi istenmişti (*BOA, A. DVNSMHM d..12, s.59, hüküm: 291, 16 Zilkade 978/ 11 Nisan 1571*). Yine Rumeli'de Müslüman kılığında gezdiği haber alınan iki tebdilin her nerede bulunursa yakalanarak İstanbul'a

gönderilmesi için Rumeli’nde vaki olan kadılara emirler gönderilmişti (*BOA, A. DVNSMHH d..12, s.55, hüküm: 117, 5 Şevval 978/ 2 Mart 1571*).

Ayrıca kılık değiştirip Bosna Beylerbeyi’nin yanından firar eden Hasan’ın yakalanması için, Gelibolu kadısı, iskele emini, nefer zabıtları, Selanik kadısı-beyi, İskele emini ve Akdeniz yalılarındaki kadınların teyakkuza geçirilmesi, Hasan’ın mahir bir tebdil-casus olduğu konusunda şüpheye pek yer bırakmıyor. Bosna Beylerbeyinin yanındayken edindiği izlenim ve malumatın önemi, merkezi idareden yukarıda zikredilen görevlilere ivedilikle gönderilen emirlerin içeriğinden ve durumun oldukça önemli olduğunun defaten altının çizilmesinden anlaşılmaktadır (*BOA, A. DVNSMHH d..75, s.11 hüküm: 25, 23 Şevval 1012/ 25 Mart 1604*).

Osmanlı hesabına çalışan tebdillerden *Anderia* ise kürk almak için Moskova’ya gönderildiğinde iş tanımı yalnızca ticaret değildi. Lehistan’a uğradığı sırada, Leh dolaylarında Kazakların toplanarak Boğdan’a girmek niyetinde bulduklarını müşahede etmişti. Bunun üzerine merkezi idareden serhadde bulunan beylere Leh ahalisinin zarara uğramasını önlemek amacıyla tedbir almaları için emirler gönderilmişti (*BOA, A.DVN. MHH.d..35, s.86, hüküm: 211, 29 Cemaziyelevvel 986/ 3 Ağustos 1578*).

Diller

Osmanlı merkez idaresi kuruluş devrinden itibaren istihbarat edinmek amacıyla savaş esirlerini casus olarak kullanmıştır. İstihbarat elde etmek amacıyla gerçekleştirilen esir yakalama işine Osmanlı’da *dil alma*, yakalanan bu esirlere de *dil* deniyordu (Yüksel, 2013: 202). Özellikle askerî harekâtlar öncesi ve esnasında düşman kuvvetlerinin mevki, sayısı, mühimmatının nitelik ve niceliğinin tespit edilmesi gibi birçok açıdan *dil* tutmanın önemi artıyordu (Peçevi Tarihi I: 149). Yapılacak seferler için sancakların muhafazasında bırakılacak askerlerin dışında kalan sancak beylerinden; güvenilir *diller* tutarak, düşmanın konumu, durumu ve sayıları hakkında bilgi edinilmesi ve edinilen malumatın acilen merkeze gönderilmesi isteniyordu. Böylece ordu, düşmanın konumuna göre daha avantajlı olabilecekleri bir mahalde mevzilendiriliyordu (*BOA, A.DVN. MHH.d.,5, s.192, hüküm: 1206, 20 Şaban 973*).

Elbette bu noktada dillerin verdiği malumatın sağlıklı olup olmadığının belirlenmesi önem arz eden başka bir mevzudur. Çünkü dillerin sorgulandıktan sonra öldürülmediğine dair kayıtlar da mevcuttur. Dolayısıyla sorgulanan dillerin canını kurtarma ümidiyle yalan söyleyebileceği veya idareyi yanlış yönlendirebileceği tartışmaya açık bir husustur. Osmanlı idaresinin bu konuda, söz konusu istihbarat kanalını oldukça temkinli kullandığı kayıtlarla sabittir. Söz gelimi birden fazla dilin ayrı yerlerde sorgulanıp bilgilerin tutarlılığının karşılaştırılması, diller vasıtasıyla edinilen malumatın casusların getirdikleri haberlerle karşılaştırılması gibi yöntemler, en başından beri idarenin başvurmuş olduğu tedbirler arasındadır. Ayrıca dil almanın ne denli önemli olduğuna ve dillerin vazifelerine dair kayıtlar onların askeri istihbarattaki yerini belirginleştirmektedir (*BOA, A.DVN. MHH.d.,3, s.70, hüküm:139, 15 Şevvâl 966/21 Temmuz 1559; BOA, A.DVN. MHH.d.,9, s.115, hüküm:256, Gurre-i Muharrem 978/19 Haziran 1570; BOA, A.DVN. MHH.d.,9, s.119, hüküm: 259, gurre-i Muharrem sene 978/19 Haziran 1570; BOA, A.DVN. MHH.d.,5, s.341, hüküm:899, 6 Recep 973/27 Ocak 1566; hüküm:1875; 25 Zilkâde 973/13 Haziran 1566; 6, s.191, hüküm:411; s.555, hüküm:1202; 29 Şevval 972/30 Mayıs 1565; 12, s.259, hüküm:532; 25 Haziran 1571; BOA, A.DVN. MHH.d.,1, s.5, hüküm:13, 5 Ramazan 961/4 Ağustos 1554*).

Dillerin özellikle askeri sahada idareye sayısız yararlılıkları dokunmuştur. Nitekim Kıbrıs’ın fethi (1570) sürerken, İstanbul ile olan yazışmalar incelendiğinde ele geçirilen dillerden edinilen malumatın seferin seyrine ne denli etki ettiği müşahede edilmektedir. Lala Şahin Paşa, merkeze iletmiş mektupla; “düşmanın 220 kadirga, on barça, 12 mavna ve bir kalyonla Kıbrıs’a hücum edeceği haber alınmış ise de alınan *dillerden* düşmanın o kadar gemisi olmadığını ve sayılan gemilerdeki mürettebatın hastalıktan ve zahiresizlikten ıstırap üzere olduğunun muhakkak surette öğrenildiğini” bildirmişti. Ayrıca adanın yakında zabt edileceği ve donanmanın düşman üzerine hareket edeceği hakkında gerekli malumat da verilmişti (*BOA, A.DVN. MHH.d.,14, s.497, hüküm:698, 27 Rebiyülevvel 978/29 Ağustos 1570*). Lefkoşa kalesinin alınmasından sonra, Rumeli kadı ve dizdarlarına ulaklar gönderilerek, iki yüz parçadan oluşan ve mürettebatın ciddi hastalık içerisinde olduğu haber alınan düşman donanmasına karşı yine de rehavete kapılmamaları istenmişti. Ayrıca Rumeli beylerbeyine, Girit tarafından *dil almak* için iki kalite² gönderildiği, casusluk ihtimaline ve diğer tehlikelere karşı hazırlıklı olmaları tembihlenmişti (*BOA, A.DVN. MHH.d.,14, s.484, hüküm:680, 2 Rebiyülahir 978/ 3 Eylül 1570*).

Karavul- Klavuzlar

Keşif kolları mahiyetinde gezdirilen karakol ve düşman birlikleriyle bir şekilde yakınlığı olan yahut düşman coğrafyasını iyi tanıyan klavuzların, özellikle askeri sahada etkinliği vardı. Sınırların denetimini sağlamak, sızma ve hudut işgali gibi istenmeyen durumların önüne geçmek, sınıra yakın yerleşim yerlerindeki reayanın güvenliğini temin etmek, barış zamanlarında gözcülük yapmak, fiilen savaş halinde bulunulan durumlarda *dil almak* gibi istihbarata

²19 ila 24 adet oturağa sahip, savaşlarda takip maksadıyla kullanılan Çekdiri sınıfı gemi türüdür.

dair yan görevleri de dâhil olmak üzere, faaliyet sahası oldukça geniş olan karavulların vazifeleri, görüldüğü üzere çok yönlü ve mühimdi. Öyle ki *karavul çıkmak* tabiri resmi kayıtlarda, memleketin muhafazası anlamında kullanılmıştır. Özellikle uçlara bağlı nahiyelerdeki reyadan, sınıra yakın komşular tarafından, devletlerarası hukuka aykırı olarak haraç alınması veya diğer emtialarının gasp edilmesini önlemek için de bu tabir kullanılmıştır (BOA, A.DVN. MHM.d.,64, s.24, hüküm:74, 11 Rebiyülevvel 997 /28 Ocak 1589). Bu muhafaza görevi bölgede yaşayan reyaya güven veren bir oluşum olarak nitelenebilir çünkü Bosna'da düşmanın saldırı için kullandığı geçitten çok korkulduğu için, askeri yetkililer ve ahali tarafından o bölgeye bir *karavul* ve tophane yapılması talep edilmişti (BOA, A.DVN. MHM.d.,90, s. 24, hüküm:428, 22 Şevval 1056 /1 Aralık 1646). *Karavuldan hali olmamak, karavulda iken dil tutup getirmek* gibi ifadelerle kendilerinden sıkça söz ettirmiş olan bu görevliler vazifelerini layıkıyla icra ettiklerinde, çeşitli ödül ve görevde yükselmelerle³ mükâfatlandırılmaktaydı. (BOA, A.DVN. MHM.d.,8, s.27, hüküm:236, 5 Safer 978 /9 Temmuz 1570); (BOA, A.DVN. MHM.d.,8, s. 70, hüküm:776, 30 Rebiyülevvel 978 /1 Eylül 1570); (BOA, A.DVN. MHM.d.,8, s.99, hüküm:1093, 5 Rebiyülevvel 978 /7 Ağustos1570).

Kılavuzlar ise savaş zamanlarında bir çeşit, keşif akını veya öncü kuvvet, diğer hallerde bir nevi muhafız veya refakatçi olarak düşünülebilir. Her iki durumda da askeri istihbarata dair doğrudan veya dolaylı hizmetleri görülmektedir. Mesela 1577'de Vezir Mehmed Paşa'nın Hıristiyan Arnavud kıyafetine girip şayka ile kaçan altı Frenk esirini tutmak için vazifelendirdiği Oruç Çavuş ile iki hizmetkârına bir kılavuz verilmesine dair Delvine kadısı ve yol üzerindeki bey ve kadılara emirler gönderilmişti. Söz konusu esirler için harekete geçirilen görevlilerin sayı ve rütbelere bakılırsa, kılık değiştirerek firar eden kişilerin sıradan esirlerden farklı olduğu ve vakıf oldukları malumatın önemi anlaşılıyor. Dillerin taşıdığı muhaberenin ehemmiyeti aşikârdır. Onların esaret altındayken edindiği izlenim ve malumatın karşı tarafa iletilecek olması idareyi harekete geçirmiş, firar edenlerin yakalanması için ellerinden gelen tüm çabayı sarf etmişlerdi. Olaydan haberdar edilen Delvine yolu üzerindeki kadı ve beylerden, Oruç Çavuş'a firarilerin takip işini kolaylaştırmak ve yorulan atlarını belirli menzillerde değiştirmek üzere, yolcuların beygirlerine usulsüz olarak el koymamak şartıyla, ulak beygirleri tedarik etmeleri istenmişti (BOA, A.DVN. MHM.d.,31, s.255, hüküm:409, 5 Cemaziyelahir 985 /20 Ağustos 1577).

Kılavuzların muhafaza ve refakat vazifesi; bazen bir elçinin ülkesine dönerken yol üzerinde uğrayabileceği saldırılara engel olmak, kimi zaman merkezden ordugâhtaki veya sınırda nöbet bekleyen yeniçerilere ödenmek üzere gönderilen ulufelerin sağ sağlim yerine ulaştırılmasını temin etmek, bir kaleden diğerine nakledilecek mühimmat ve askerinin güvenle gidecekleri yere varmalarını sağlamak, diğer resmi görevliler ve maiyetindekilere gidecekleri yere kadar refakat etmek gibi hizmetleri kapsıyordu. Ayrıca asker rütbelilerin sahip olduğu ehemmiyete binaen bir yerden diğerine nakli için yanına kılavuz ve muhafızlar tahsis ediliyordu. (BOA, A.DVN. MHM.d.,38, s.64, hüküm:143, 15 Sefer 987 /13 Nisan 1579); (BOA, A.DVN. MHM.d.,5, s.31, hüküm:73, 13 Muharrem 973 /10 Ağustos 1565); (BOA, A.DVN. MHM.d.,5, s.64, hüküm:73, 13 Muharrem 973 /10 Ağustos 1565); (BOA, A.DVN. MHM.d.,26, s.163, hüküm:433, 28 Rebiyülahir 982 /17 Ağustos 1574); (BOA, A.DVN. MHM.d.,47, s.79, hüküm:202, 29 Rebiyülevvel 990 /25 Nisan 1582). Bununla birlikte adlarının casuslarla birlikte anılıyor olması veya doğrudan casusluk hizmetinde bulunmaları onların zaman zaman refakatten fazlasını icra ettiğine dair kanıtlar sunuyor. Mesela 1582'de Aydos'da öldürülen üç Yahudi'nin katillerinden olduğu tespit edilen Mehmed ile onun casusu ve kılavuzu olduğu ifade edilen Çeki Dürzi'nin, hakkından gelinmesi için Zaim Sinan vazifelendirilmesi⁴ bir örnektir. Bundan başka Lehistan'a bir iş için gönderilen Ahmed Çavuş ile yedi nefer arkadaşına, ikişer beygir ve bir yarar kılavuz verip göndermesi kendisinin de ayrıca bir casus irsal etmesi için Boğdan voyvodasına gönderilen hüküm (BOA, A.DVN. MHM.d.,21 s.178, hüküm:429, 14 Zilkade 980 /18 Mart 1573) söz konusu atıfı, bir diğer misaldir. Tersaneden kaçan dokuz *dil* ve iki kılavuzun Çorlu'da yanlarında bir miktar parayla yakalanmaları üzerine, söz konusu şahısların ve paranın Ömer Çavuşla merkeze gönderilmesi için Çorlu kadısının bilgilendirilmesi de (BOA, A.DVN. MHM.d.,49, s.83, hüküm:289, 15 Cemaziyellevvel 991 /6 Haziran 1583) onların casusluk tanımlamasına uyduğunu gösteren diğer misaller olarak değerlendirilebilir. Dahası mensup oldukları devletlerin idarecileriyle bir şekilde husumete düşen üst düzey görevlilerin, Osmanlı hesabına kılavuzluk ettiği de görülmüştür. Mesela Sultan Mehmed ile birlikte savaşa katılan

³ Adana beyi tarafından merkeze iletilen bir mektupla, Derviş Bey'in kethüdası olan ve Adana sancağında 9899 akçe tımarı bulunan Pervane Bey'in, *gece gündüz Kıbrıs ceziresinde karavuldan bir an hali olmadığının gayri Lefkoşa yürüyüşünde baş kesip ziyade bahadırılık eylemiştir*, şeklinde merkeze methodıldığı için kendisine 1500 akçe verilmiştir. (BOA, A.DVN. MHM.d.,8, s.27, hüküm:236, 5 Safer 978 /9 Temmuz 1570). Kastamonu beyi mektup gönderip liva-yı mezburda Araç nahiyesinde Esenköy isimli karye ve gayriden bilfiil 10731 akçe tımarı olan Mahmud'un oğlu Zeynelabidin'in Kıbrıs'ta karavul hizmetlerinden bir an hâli olmamıştır şeklinde merkeze bildirilmesinden dolayı kanun üzere tımar buyrulduğunu için bkz: (BOA, A.DVN. MHM.d.,8, s.99, hüküm:1093, 5 Rebiyülevvel 978 /7 Ağustos1570). Tımar, Kırşehir, Arslan, 6000; tımar, M, Çerkes, 2500; tımar, M, Zeynelali. Niğde beyi mühürlü tezkire gönderip yukarıda adı geçen Tımarlı sipahiler karavul görevinde iken iki nefer yarar dil tutup getirmişlerdir şeklinde merkeze bildirildiklerinden, her birine 1000'er akçe terakki verildiğine dair buyuldu için bkz: (BOA, A.DVN. MHM.d.,8, s. 70, hüküm:776, 30 Rebiyülevvel 978 /1 Eylül 1570).

⁴ Fakat Sinan Bey Aydos'a ulaşana kadar adı geçen şahısları hapsedmekle görevlendirilmiş olan Aydos subaşısı Şaban ve bacdarı (yol güvenliğini sağlamakla görevli yardımcı) Rıdvan'ın şahısları ele verilmeyip kaçmalarına yardım etmişti. Bunun üzerine katillerin bulunması için Silistre Beyi'ne emir gönderilmişti. (BOA, A.DVN. MHM.d.,46, s. 302, hüküm:688, 27 Zilhicce 989 /22 Ocak 1582).

bir asker, Yanko'nun hazinesinin yerini bildiği ve kendisinin kılavuz olarak alınmasını talep etmişti (*TS.MA.e*, 911 – 44, 21 Safer 974/ 7 Eylül 1566)

Kılavuzların seferlere, usul-ü kadim üzere, öncülük etme şeklindeki askeri hizmetlerine ek olarak bazı yan hizmetleri de vardı. Söz gelimi, sefer için Sultan'ın Sağ Bölük Subaşı Malkoç Bey ile ordugâha otuz bin flori gönderildiğinde, söz konusu para, Malkoç Bey ve yanında olan otuz nefer bölük halkının muhafazası için, yollarda kılavuz ve geceleri bekçi verilmesi için yol üzerindeki kadınlar vazifelendirilmişti (*BOA, A.DVN. MHM.d.*,38, s.64, *hüküm*:143, 15 Safer 987 /13 Nisan 1579). Benzer şekilde seferde bulunan Osman Paşa'dan mektup getiren zaim Kasım Bey tekrar Demirkapı'ya döneceğinden dört adamı ile kendisine iyi beygirler ve kılavuzlar tedarik edilmesi için Azak beyine ve Kefe nazırına emirler gönderilmişti (*BOA, A.DVN. MHM.d.*,44, s.34, *hüküm*:70, 12 Rebiyulevvel 989 /16 Nisan 1581).

Ulaklar

Ulaklar haber taşıma amacıyla istihdam edilen, özel eğitim görmüş güvenilir kişiler arasından seçilen resmi habercilerdi. Ulakların resmi posta görevlisi olmalarının yanı sıra bazı gizli istihbarî bilgileri taşıyor yahut bizzat istihbarat için kullanılıyorlardı (Yüksel, 2012: 146-147). Taşıdıkları istihbarî bilginin önemine binaen sefer planında değişikliğe gidildiği dahi oluyordu. Mesela Bosna üzerine sefer yapılmak üzere iken Midilli yakınlarından gelen bir görevlinin Mora'dan kaçan Frenk askerlerinin Midilli'yi taciz ettiğinin haberini getirince Sultan II. Mehmed Bosna üzerine gitmekten vazgeçerek Sofya'da kalmış ve ulakla Mahmud Paşa'ya haber gönderip birlikleriyle Gelibolu tarafından Midilli'ye gelerek kendi ordusuna katılmasını emretmişti. (*Tacü't- Tevarih*, III: 85-86).

Bir başka misalde Van'a gönderilen ulak Hüseyin'in on bir günde İstanbul'a döndüğü; Van Muhafızı Hasan Paşa ile görüşerek aldığı bilgiler doğrultusunda o civarda asayiş ve emniyetin yerinde olduğu, her hangi bir yaramazlığın olmadığına dair Sadrazam bilgilendirilmişti (*TS.MA.e*, 795 – 49, 18 Şaban 1058/ 7 Eylül 1648). Özi ve Kırım'ın durumunun öğrenilmesi için yine aynı kişi ulak olarak gönderilmiş; merkeze, yanında Kırım hanından hediyelerle birlikte sekiz günde dönmüştü. Ayrıca muhafazadaki askerlerin durumu, bölgede herhangi bir tecavüzün bulunmadığı ve asayişin berkemal olduğu yönündeki haberleri de merkeze iletmışti (*TS.MA.e*, 795 – 39, 18 Şaban 1058/ 7 Eylül 1648). Bu durum ulakların küçümsemeyecek bir bilgi akışına vakıf olduğunun göstergesidir. Çünkü Van Muhafızı, Kırım Hanı gibi üst düzey görevlilerle yüz yüze görüştüğü anlaşılan Ulak Hüseyin'in sıradan bir postacı hüviyetinde olduğunu düşünmek tarihi çerçeveye uygun düşmüyor.

Görüldüğü üzere askeri istihbarat kanalları casuslar, tebdiller, diller, karavul ve kılavuzlar, ulaklar olarak sıralanabilir. Ayrıca kendileri için ayrı bir başlık açılmamışsa da diğer istihbarat kanallarından olan martolos ve voynukların da askeri istihbaratta bir etkinliği söz konusuydu. Elbette sayılan istihbarat kanallarının faaliyet sahası yalnızca askeri istihbaratla sınırlı değildir. Zikredilen her bir istihbarat kanalı mensuplarının iç sahada veya diplomatik istihbaratta da faaliyet gösterdikleri ifade edilmelidir. Askeri istihbarat özelinde sıklıkla kullanılan ve çalışmanın teması olan Mohaç Savaşı örneğinde yukarıda açıklanan istihbarat kanallarına ulaşıldığı için bu kanalların tanımlamasına yer verilmiş, söz konusu bilgi kanallarıyla elde edilen bilginin işlenip nasıl stratejiler oluşturulduğuna ve tüm bu sürecin sonuca etkisine dair bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

OSMANLI- MACARİSTAN MÜNASEBETLERİ

Çimpe Kalesi'nin alınarak Osmanlı'nın Balkanlar'a adım atmasının ardından, söz konusu coğrafyada ilk temaslar başlamış, bu fiziki yakınlık, askeri münasebetleri de beraberinde getirmişti. Başlangıcı II. Murad (1421-1444) dönemine kadar sürülen ve on altıncı yüzyıl boyunca devam eden Osmanlı-Macar mücadelesinde; Macar Kralı Hunyadi Matyas'ın 1466'da İzvornik sancağını⁵ muhasara etmesi, taraflar arası gerilimi tırmandırmıştı.

Matyas'ın yarattığı tehdidin önlenmesi için askeri istihbarat kanalları seferber edilmişti. Öncelikle sancağın büyük bir orduyla kuşatıldığının haberi II. Mehmed'e ulaşınca Sultan hemen İzvornik'e hareket etmiş ancak sancağa giden yol üzerindeki geçitler tutulduğundan Osmanlı kuvvetleri fazla ilerleyememişti. Kış yaklaşmakta olduğu için, II. Mehmed İzvornik muhafazasında Sadrazam Mahmud Paşa'yı bırakarak kendisi Sofya'ya dönüp kışı orada geçirmeye karar vermişti. Dolayısıyla kuşatılan kalenin geri alınması, Sultan'ın Sofya'da kışlama kararına bağlı olarak bahar ayına ertelenmişti. Mahmud Paşa ise vazgeçme niyetinde değildi. Rumeli ümerasından *Umur Bey*, *İshak Beyoğlu İsa Bey*, *Mihaloğlu Ali Bey* gibi beylerle kış aylarında geçilmesi çok zor olan bir derbendi geçerek İzvornik Kalesi yakınlarına ulaşmayı başarmışlardı. Uzun süredir kuşatma altında bulunan kale halkının ne durumda olduğunun öğrenilmesi için öncelikle kale içerisine ve çevreye casuslar gönderilerek haklarında ayrıntılı malumat edinilmişti. Casuslar uzun süren muhasaradan dolayı bunalmış ve zahire sıkıntısı çekmekte olan kale halkına Mahmud Paşa'nın yardıma geldiğini bildirmiş, bu sayede içerideki asker ve ahalinin moral, gayret ve hamiyetini yükseltmişti. Durum

⁵ İzvornik sancağı; günümüzde Bosna-Hersek sınırları içerisinde bulunan Zvornik şehrinde kurulmuş Osmanlı imparatorluğunun sancağıdır. II. Mehmed'in Zvornik'i 1466'da fethetmesinden sonra kurularak Rumeli eyaletine bağlanmıştır.

kale içinde böyleyken dışarıda da bundan farklı değildi. Çünkü uzun süren muhasara, Frenk ordusunu da tüketmiş, mühimmat ve erzak sıkıntısı çeken askerler, soğuşun şiddetinden korunmak için yer altına kazdıkları çukurlarda saklanmaktan başka çare bulamamışlardı. Dolayısıyla savaş her iki taraf için de yıpratma stratejisine dönüşmüştü. Casuslar Macarların bu zor şartlar altında muhafazayı sürdürmekte olduklarını Mahmud Paşa'ya bildirince, sadrazam tasarladığı stratejiyi uygulamaya koymuştu. Şöyle ki; Sadrazam Mahmud Paşa'nın, bir miktar akıncı birliği ile keşif için gönderdiği *Mihaloğlu Ali Bey*'in kuvvetleri kaleye yaklaşınca, kale halkı müjde davulları çalarak, Osmanlı tarafından kendilerine yardım yetiştğini Macarlara duyurmuştu. Tam da planlandığı gibi Kralın gözcüleri gelen akıncı birliklerini Osmanlı'nın esas kuvvetleri sanarak krallarına bildirdiler. Şenlik havasından haberdar olan Macar kralı paniğe kapılarak ordusunun ağırlıklarını kaçırmak istedi. Fakat yine de haberin doğru olup olmadığını anlamak için etrafa gözcüler göndermeyi ihmal etmedi. Fakat kralın yakın adamları; "eğer haber doğruysa ve Türk askeri üç günlük yoldaysa, onlara mukavemet etmek imkânsızdır. Başımızı kurtarmanın çaresine bakmalıyız. Haber yalan olsa bile asker yorgun ve muhasaradan dolayı güçsüz düşmüştür. Bundan böyle durmak fayda vermez" şeklinde tavsiyede bulundular. Tursun Bey'e göre bu sağlıksız istihbarat, *koskoca Engürüs (Macar) ordusunun çil yavrusu gibi dağılmasına çoğunun bataklığa saplanarak helak olmasına* yol açmıştı. Sonuç olarak, kale muhasarası kaldırılmış, İzvornik halkı rahat bir nefes almış, üstelik ordusunun ağırlıklarını bırakıp kaçan Macar tarafının mühimmatı da dâhil olmak üzere, yüklü miktar ganimet ve *yarar dillerle* merkeze dönülmüştü. (*Tacü't-Tevarih*, III: 88-89; *Tarih-i Ebu'l-Feth*: 113-115; *Müneccimbaşı Tarihi*, II: 334-335). Bu sefer Macaristan'ın tamamen hâkimiyet altına alındığı Mohaç Meydan Muhaberesi (1526) için Osmanlı tarafının elini oldukça güçlendiren önemli bir gelişme olmuştur.

Macaristan'ın bütünüyle ilhak edilmesi aslında I. Süleyman'ın uzun vadeli siyasi planları arasında değildi aslında o Macar krallığını tıpkı Eflak-Boğdan prenslikleri gibi kendisine bağlı vasal bir beylik olarak Habsburglara karşı tampon bölge olarak konumlandırmak amacındaydı fakat Avrupa'daki ani siyasi gelişmeler bu projenin rafa kaldırılmasına yol açmıştı. Sultan I. Süleyman tahta çıkınca cülusunu tebrik etmek için heyet yollamayan Macar Kralı II. Layoş'a gönderilen iki Osmanlı elçisinin hapsedilmesi, taraflar arasında diplomatik krize neden olmuştu. Macaristan ile ilişkiler bu kadar gerginken, Fransa Kralı I. François'in annesinin I. Süleyman'dan, Macarlar tarafından esir edilen oğlunun kurtarılması için yardım talebinde bulunması ise seferin görünen nedeni olmuştu (Emecen, 2020: 232).

Mohaç Meydanı

Macar krallığını sona erdiren ve sonuçları itibarıyla Osmanlı ve Avrupa tarihinde derin izler bırakan Mohaç Savaşı, birçok açıdan olduğu gibi, askeri istihbarat özelinde de mühim detaylar barındırmaktadır.

Sefere Semendire Beyi unvanıyla, emrinde 3 bin atlı ve 7 bin piyade ile öncü kuvvet olarak katılan Bali Bey I. Süleyman'a ilettiği mektupla, Mohaç'taki Osmanlı zaferini öngördüğünü apaçık ifade etmişti. Bali Bey, Sultan'a kuvvetleriyle birlikte Sava⁶'dan, Esrem'e (Serem) geçerek, iki günde Drave suyuna vardıklarını, Macar Kralı'nın tahtı olan Budin'e ise en fazla beş günde varılacağını, Macarların endişe etmeye değer bir kuvvetinin olmadığını ve sefer-i hümayunun büyük zaferle neticeleneceğini bildirmiş, (*TS.MA.e*, 754 – 61, 29 Zilhicce 931/ 17 Ekim 1525) haksız da çıkmamıştı.

Macar tarafında müthiş bir korku ve panik havası hâkimdi. Macar imparatorunun özel görevlisi ve elçisi olarak görevlendirdiği Joseph Hannart'tan gelen haberler hiç iç açıcı değildi. Türk tarafının büyük bir savaş hazırlığı içerisinde olduğu Napoli ve Sicilya'ya da saldırılacağını muhabatına iletmişti. Aynı şekilde Lehistan kralı Sigismund'un elçisinin Venedikten gönderdiği mektupta da benzer ifadeler bulunmaktaydı ve korku havası kendini açıkça gösteriyordu. Elçi; "*burada panik herkesi ele geçirmiş durumda. Kimse Türk'ün kuvvetlerini toplayıp ne zaman saldıracağını kesin olarak bilmiyor. Venedikliler Kıbrıs konusunda tedirginler ama Famagusta şehrine güveniyor, Rodos'tan daha müstahkem olduğunu söylüyorlar. Türk uzak olduğu kadar yakın aslında ve tüm dünyaya korku salıyor.*" (Kumrular, 2007: 543)" diyordu. Diğer taraftan Macaristan asilzadeleri de askeri istihbarat noktasında zafiyet içerisindeydiler. Savaş meclisi toplandığında alakasız konular üzerinde yoğunlaşmış, Osmanlıların çıktıkları yeni seferin hedef noktasının, Erdel, Budin veya Hırvatistan mı olduğunu tartışmış, neresi olduğu konusunda bile bir fikir birliğine varamamışlardı. Çünkü müstakbel düşmanlarının, sefer yönü hakkında net bir bilgi edinememişlerdi (Emecen, 2020: 233).

Osmanlı tarafında ise durum tam tersiydi. Askeri istihbarat faaliyetlerinin oldukça yoğun olarak gözlemlendiği bu muharebeye bizzat katılan ve I. Süleyman'ın silahtarlığından emekli olan Müteferrika Kuzu Ali Ağa'dan dinlediği olayları kaydeden Evliya Çelebi'nin notlarında, sefer için gerekli olan her bir tedbirin alındığı kayıtlıdır. Müellif,

⁶ Hatta Sava Nehrinin üzerinden geçmek için bir köprü inşa etmişlerdi. Bu engel de bile orduyu yavaşlatmaya yetmemiş gibi gözüküyor. Sefer sırasında Belgrad'ın Sava suyu üzerindeki inşa edilen köprünün tamirine dair Zaim Ali Çelebi tarafından tanzim edilmiş olan ihracatı beyan eden iki sayfalık defteri incelemek için bkz: *İE.NF.*, 1 – 2, 10 Ramazan 932/ 20 Haziran 1526.

Bali Bey'in savaştaki yararlılıklarından övgüyle söz etmenin yanı sıra, düşmandan yarar *diller* getirdiğini; ayrıca Sultan I. Süleyman'ın *casuslarının* bulunduğunu ifade etmiştir. (Evliya Çelebi: 6. Kitap: 242-243).

Devrin önemli tarihçilerinden İbrahim Peçevi'nin kayıtlarına bakılırsa da Osmanlı idaresinin, askeri istihbarat kanallarını ustalıklı kullandığı görülür. Peçevî'ye göre Sultan Süleyman söz konusu sefer için oldukça mühim tedbirler almıştı. Öncelikle Sultan'ın Macar uçlarına keşif akınları yaptırarak karakollar gezdirmiş, *yarar diller* aldirmiş ve stratejik kaleleri fethederek⁷ Macarların uçlardaki bağlantısını kesmişti. Merkezle bağlantısı kesilen uçlardaki Macar Banlarının kuvvetlerini dağıtmak da bu sayede kolaylaşmıştı. Söz gelimi, Macar banlarından olan ve Osmanlı idaresindeki önemli bir sınır olan *Össek* üzerine yürüyen *Uğursuz Koçıyan'ın* dört bin kadar kuvveti, Vidin mutasarrıfı Mehmed Bey tarafından dağıtılmış, esir edilen iki bin kadar Macar askeri içinden *dil almak* üzere oğlu Arslan Paşa'yı vazifelendirmişti. (*Peçevî Tarihi*, I: 23, 69).

Össek gibi stratejik bir kalenin alınmasının ardından Sultan, bir savaş stratejisi ve *köprüleri yakmak* deyiminin bir ifadesi olarak; Össek'e uzak olmayan ve Drava nehri üzerinden geçit görevini gören köprünün yıkılmasını emretmişti (*Peçevî Tarihi*, I: 67; *Müneccimbaşı Tarihi*, II: 524). D. Kantemir'e göre Macarlar köprünün yıkılmış olduğunu görünce dehşete kapılmışlardı çünkü köprünün yıkılmış olması Türklerin yenmek yahut ölmek maksadıyla köprüyü geçtiklerinin açık bir kanıtıydı (Kantemir, II: 82).

Önemli kaleleri alarak Macaristan içlerine doğru ilerleyen Osmanlı ordusuna Rumeli Beylerbeyi olarak hizmet veren Sadrazam İbrahim Paşa'nın da askeri istihbarat özelinde dikkat çekici çalışmaları olmuştu. Sadrazam, stratejik bir nokta olan Varadin'i kuşattığında (14 Temmuz 1526), Türkler'in durumunu çok iyi bildiği gerekçesiyle, II. Layoş tarafından *Kaloç* (Kalocsa) başpiskoposu ve *Sirem* (Srem) kumandanı tayin edilen *Pál Tomori*'nin 2000 askerle *Pétervárad* (Varadin) yakınlarında olduğunun haberi kendisine çoktan ulaşmıştı. Kralınsa henüz Budin'den ayrılmadığı ve Avusturya arşidükü Ferdinand'dan talep ettiği desteği, 15 Temmuz 1526 tarihli mektupla tekrarladığı, Sadrazamın istihbarat ağının edindiği malumat arasındaydı. Mektupta; *Türkler'in Pétervárad'ı hedefledikleri, buranın düşmesi halinde hem Macar hem de bütün imparatorluk topraklarının tehlikede olacağı*, bildiriliyordu fakat Layoş bu mektubu yazdığına Osmanlı kuvvetleri kaleyi zaten kuşatmış bulunuyordu (Emecen, 2020: 233).

Sultan I. Süleyman Belgrad'a geldiğinde kendisini karşılamaya gelen altmış kadar Slav ve Macar Knezinin kendisine kılavuzluk etmesini sağlamıştı. (*Peçevî Tarihi*, I: 13) Ayrıca tekrar *dil alma* vazifesiyle Macar sınırlarına gönderdiği Bali Bey'den Macarların harp düzenini ve aldıkları tedbirleri öğrenmişti. Savaş düzeni alınmazdan hemen önce Tuna boyundan dönen Osmanlı casusları düşmanın sayıca çok olduğunu ve nehirden geçişi engelleyecek uzunlukta bir hendek hazırladıklarını haber vermişlerdi. Bu istihbarat üzerine, ileri gelen komutanlarla yapılan müzakereler neticesinde, Sultan düşmanı beklemenin daha uygun olacağına kanaat getirerek ordunun ilerleyişini durdurmuştu (Hammer, V: 65).

Osmanlı ordusu 19 Zilkade'de (27 Ağustos) Baranyavár mevkiinde ordugâh kurdu ve ertesi günü savaş olacağı ilân edildi. Fakat ani bir saldırı ile Macarlar harekete geçince, önceden planlanmış olan savaş stratejisi uygulandı. Osmanlı kaynağına göre akıncı beyleri Malkoçoğlu Bâli Bey ve Bosna Beyi Hüsrev Paşa, Macar kuvvetlerini arkadan sarmak için pusuya yatırılmıştı. Plan uyarınca Rumeli askeri iki yana açıldı, Macar kuvvetleri karşılarında topçu ve tüfekçileri buldular. Yerlerinde nizami bir şekilde duran ve atış için uygun zamanı bekleyen yeniçeri tüfekçileri birkaç grup halinde kademeli ve seri ateşle Macar süvarilerini dağıttı. Ardından Layoş sağ kolundaki kuvvetleri, Osmanlı akıncıları üzerine yollamış, kendisi ise kuvvetleriyle Sadrazam İbrahim Paşa üzerine yürümüşü. Fakat Kral ve onun, Tomori başta olmak üzere diğer önemli komutanları bu savaşta ölmüş, çatışma yaklaşık iki saat sürmüştü. F. Emecen'e göre savaşa çok önem veren Macar tarihçiliğinde Osmanlılar'a saldıran sol kanadın Rumeli askerini bozduğu, bu sırada yağmaya daldığı için zaman kaybettiği, yetişen tüfekçi yeniçerilerin bunları dağıttığı ifade edilerek, savaşın kaybetmelerinin nedeni buna bağlanır. Önceden yapılan planlar ve Osmanlı kuvvetlerinin belirlenen taktiğe uygun hareket ettiği pek göz önüne alınmaz.

Neticede Mohaç'ın kazanını, istihbarat kanallarını çok iyi kullanan ve savaş stratejisini ona göre planlayarak Macaristan'ı egemenliği altına alan Osmanlı tarafı olmuştu.

SONUÇ

Savaşlar, siyasi otoritelerin, aralarındaki sorunları çözmek için başvurdukları ilk yol olmasa da diplomatik olanlar tıkanıldığında, geriye kalan son çıkış yolu olmuş ve genellikle dünya tarihini şekillendiren olayların başını çekmiştir. Çünkü sonuçları itibarıyla insanlığı; askeri, sosyo-ekonomik, kültürel, demografik, diplomatik açılardan en fazla etkileyen olayların başında savaşlar ve onların sonuçları gelmektedir. Osmanlı gibi, nüvesi asker olan bir devletin, 600 yıl süren hükümdarlığında birçok savaşa şahit olunmuştur. Karakterini teşkil eden temel dinamiklerden olan

⁷ Varadin Kalesi (27 Temmuz 1526), İlok Kalesi (7 Ağustos 1576) fethedildi. Bkz. *Peçevî Tarihi*, I, s.67; *Evliya Çelebi Seyahatnâmesi*, 6.Kitap, s.227-228; Erik, Gurguriçe, Cervik, Vegin, Erdud, Koduburaç, Raça ve Özek kaleleri de aman dileyerek teslim oldu. Bkz. *Müneccimbaşı Tarihi*, II, s.523.

savaşçılık özelliği, kuşkusuz onun yükselmesindeki amillerdendir. Fakat savaşmadan kazanma prensibinin pratiklerinden olan “düşmanlarının planlarını açığa çıkartma” da Osmanlı idarî zümresinin sıklıkla başvurduğu kazanma yollarıdır. Bu yüzden doğru açıdan bakıldığında, askeri istihbarata dair oldukça fazla veri görmeye imkân vardır.

Öncelikle Osmanlı merkez idaresinin, askeri istihbaratı elde etmek için istifade ettiği bilgi kanallarını irdelemek gerekiyor. Bunların; Casuslar, Tebdiller, Diller, Karavullar, Kılavuzlar, Ulaklar ve yarı askeri statüsündeki reaya martolos ve voynuklar olduğu tespit edilmiştir. Daha önce de ifade edildiği üzere, yukarıda sıralanan ve metin içerisinde örneklerle açıklanan bilgi edinme kanalları mensuplarının yalnızca askeri istihbarat edinmek için vazifelendirilmiş oldukları iddiasında bulunulmamaktadır. Açıklanan istihbarat kanallarının askeri sahadaki etkinliği üzerinden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Söz konusu bilgi edinme kanallarının her birinden iç istihbarat noktasında, özellikle casuslar ve tebdillerin diplomatik sahada da boy gösterdiğini belirtmeye gerek yok gibidir.

Askeri istihbaratın savaş kazanma noktasında idareye sağladığı kolaylıklara dair örnekler metin içerisinde değinilmişti. Mohaç örneği, iyi planlanmış bir savaş stratejisinin, çok kısa süren ve en az kayıpla karşı tarafın hezimete uğratıldığı bir savaş olarak tarihte yerini almıştır. Elbette sayılar açısından Macar ve Osmanlı kayıtları arasında ciddi farklar olsa da, istinsah hatası değilse, sefer sırasında tutulan Ruznâme'ye göre, Osmanlı tarafının kaybı 50-60 kişi kadardır. Celal-zade Mustafa Efendi'nin kroniğinde bu sayı 150 olarak kayıtlıdır. Günümüz tarihçileri ifade edilen sayıların çok üstünde bir kaybın olabileceğine dair görüş beyan etse de Osmanlı tarafının kaybının çok daha az olduğu konusunda her iki tarafın tarihçileri müttefiktir.

Mohaçtaki başarıya etki eden nedenler elbette çok yönlüdür. İlk olarak keşif ve dil alma vazifesiyle gönderilen akıncı birliklerinin hem bölge coğrafyası hem de hasım kuvvetlerin durumu hakkında hayati bilgileri iletmesi, ordunun sevk ve idaresi için gerekli olan stratejiyi belirlemede, seferi bizzat yöneten Sultan I. Süleyman'a son derece yardımcı olmuştu. Önemli kalelerin ve uçların ele geçirilerek Macar banlarının merkezle olan istihbarat bağı koparmak da oldukça yerinde bir savaş stratejisiydi. Nitekim Osmanlı ordusu Belgrad önlerinde görünene kadar Macarlı asilzadeler Osmanlı'nın asıl hedefinin neresi olduğunu dahi kestirememişlerdi. Ayrıca Macar ordusu içine kadar sızmayı başaran casusları, orduda olup bitenleri, Macarların savaş stratejisini, askerin durumunu Sultan'a iletmekten geri durmuyorlardı. Ayrıca Sultan Belgrad'a girdiğinde Sırp ve Macar knezlerini kendisine kılavuzluk etmek üzere vazifelendirmesi de onun askeri istihbarattaki yetkinliğinin yansıması olarak okunmalıdır. Yalnızca istihbarat edinme ve karşı istihbaratı önlemede değil, gayr-i nizami harp noktasında da I. Süleyman'ın dikkate değer çalışmaları olmuştu. Mesela Sultan'ın Drava nehrinin üzerinden geçen köprüyü, ordunun karşıya geçmesinin ardından yaktırması, geri dönmeyeceklerinin bir ifadesi olarak Macarlara verilen bir gözdağı niteliğindedir.

Askeri istihbaratta sadece Sultan Süleyman değil, onun vazifelendirdiği devlet erkânı ve komutanlar da işlerini son derece düzgün yapmış gözüküyorlar. Nitekim Türkleri (sözde) çok iyi tanıyan, Layoş'un kumandanı Tomori, 2000 kadar askerinin, Tuna nehrinin diğer yakasında ufak tipteki 800 gemide pusuya yatmış tüfekli askerler tarafından dağıtılmasına engel olamamıştı (İbn Kemal: 251-252). Bali Bey'in getirdiği *diller* Macarların harp düzenini ve aldıkları tedbirleri bir bir anlatmıştı. Ayrıca akıncı beyi Bali Bey, Sultan henüz Belgrad'a gelmemişken ona iletmiş mektupla, Macarların korkulacak bir kuvvetinin olmadığını ve zaferin yakın olduğunu bildirmesi de Sultan'a psikolojik açıdan bir üstünlük ve moral sağlamıştı.

Kısacası cephe gerisinden cepheye yansıyan *muhabere*, muharebenin seyrine oldukça etki ediyordu. Savaş, yalnız topla, tüfekte değil yetenekli devlet adamları ve komutanlar tarafından yürütülen istihbarat çalışmaları ve iyi planlanmış bir savaş stratejisiyle kazanılıyordu. Bütün bunlara ek olarak, Balkanların durumunun iyi okunması, doğru zamanda ve doğru kişilerin kilit noktalardaki vazifelere getirilmesi, askeri istihbarat ağının eksiksiz çalışmaları, Mohaçtaki Osmanlı başarısının tesadüfi olmadığını kanıtlar niteliktedir.

Kaynakça

Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Mühimme Defterleri

BOA, A.DVNSMHH.d...1, 3, 5, 8, 9, 12, 14, 21, 26, 31, 35, 38, 44, 46, 47, 48, 64, 75, 90.

Topkapı Sarayı Müzesi Evrak

TS.MA.e, 750 – 12, 911 – 44, 795 – 49, 795 – 39, 754 – 61.

Kronikler- Seyahatnameler

Hoca Sadettin Efendi, (1979). *Tacü't-Tevârih*, III, Sad. İsmet Parmaksızoğlu, Kültür Bak. Yay.,Ankara.

Celâl-zâde Mustafa, (1990). *Selîm-nâme*, Haz. Ahmet Uğur-Mustafa Çuhadar, Kültür Bak. Yay.,Ankara.

- Mustafa Naima Efendi, (1967). *Naima Tarihi*, Haz. Zuhuri Danişman, Zuhuri Danişman Yay., İstanbul.
- Ahmet Cevdet Paşa, (1979). *Kıyas-ı Enbiya ve Tevarih-i Hulefa*, Sad. Ali Aslan, Arslan Yay, İstanbul.
- Müneccimbaşı Ahmed B. Lütfullah, (1974). *Müneccimbaşı Tarihi*, Haz. İsmail Erünsal, Kervan Kitapçılık, İstanbul.
- Tursun Bey, *Tarih-i Ebu'l-Feth*, Haz. Ahmet Tezbaşar, Tercüman 1001 Temel Eser.
- Mehmed Neşrî, (1987). *Kitâb-ı Cihan-Nümâ, Neşrî Tarihi*, Yay. Faik Reşit Unat- Mehmed A. Köymen, TTK Yay., Ankara.
- Aşıkpaşazade, (2003), *Osmanoğulları'nın Tarihi*, Haz. Kemal Yavuz- Yekta Saraç, İstanbul.
- Topçular Kâtibi Abdülkadir (Kadrî) Efendi Tarihi*, (2003). Haz. Ziya Yılmaz, TTK Yay., Ankara.
- Hasan Bey-Zâde Ahmed Paşa (2004). *Hasan Bey-Zâde Târîhi*, Haz. Şevki Nezihi Aykut, TTK Yay., Ankara.
- Kâtib Çelebi, (2007). *Fezleke*, Haz. Zeynep Aycibin, (Tahlil ve Metin), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Telif Eserler

- İpşirli, M.,(2010). “Tebdil Gezme”, *TDV İA*, C.40, İstanbul.
- İnalçık, H.,(1996).“Stefan Duşan'dan Osmanlı İmparatorluğuna, XV. Asırda Rumeli'de Hristiyan Sipahiler ve Menşeleri”, *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi Üzerinde Arşiv Çalışmaları, İncelemeler*, Eren Yay., İstanbul.
- Kantemir, D.,(1979). *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yükseliş ve Çöküş Tarihi*, II, Çev. Özdemir Çobanoğlu, Kültür Bak. Yay., Ankara.
- Daş Darıcı, M. G.,(2022). *Osmanlılarda İstihbarat Faaliyetleri (1300-1750)*, Kitabevi Yay., İstanbul.
- Daş Darıcı, M. G.,(2019). “Eflak, Boğdan, Erdel Voyvodaları ve Osmanlı İstihbaratına Dair Roller”, *SSAD*, Mart.
- Yüksel, A.,(2012). *II. Mahmud Devrinde Osmanlı İstihbaratı*, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- Yüksel, A.,(2018).“Osmanlı İstihbarat Ağını Besleyen Bilgi Kanalları (Kuruluştan II. Abdülhamid Devrine Kadar)”. *XVIII. Türk Tarih Kongresi, (1- 05 Ekim)*, Ankara, Türkiye.
- Kumrular, Ö.,(2007). “Orta Avrupa'nın Kaderini Değiştiren Savaş: Mohaç Öncesi, Sonrası ve Kastilya'da Yankısı”, *Bellekten*, C.71, S. 261, Ağustos.